

O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI
OLIV TA'LIM, FAN VA INNOVATSIYALAR VAZIRLIGI
FARG'ONA DAVLAT UNIVERSITETI

**FarDU.
ILMIY
XABARLAR-**

1995 yildan nashr etiladi
Yilda 6 marta chiqadi

3-2023

**НАУЧНЫЙ
ВЕСТНИК.
ФерГУ**

Издаётся с 1995 года
Выходит 6 раз в год

A.Sharafiddinov

Farg'ona shahrini rivojlanish tarixidan (XIX asr oxiri – XX asr boshlari) 464

ADABIYOTSHUNOSLIK

N.M.Uluqov, N.Siddiqova

She'riy nutqda toponimlarning qo'llanishi va vazifalari..... 470

M.M.Rakhmatova

Amerika adabiyotida implikaturaning stilistik vositalar orqali ifodalanishi tahlili 475

Sh.B.Xo'jayeva

Alisher navoiyning "Nazm ul-javohir" asarida qofiya sathi va asar poetikasi o'rtasidagi bog'liqlik 479

R.R.Mamatov

Gerta Myuller asarlarining badiiy xususiyatlari 483

D.M.Uralova

Ulug'bek Hamdam hikoyalarida tasviriy ifoda va vositalarning o'rni..... 486

N.A.Saidova

K.Iyuisning "Narniya yilnomalari"da bolalar fentezi an'analari..... 489

K.U.Kubayev

Tarixiy haqiqat va badiiy talqin 493

U.Q.Muminova

"Mahbub ul-qulub" dagi turkiy so'zlarning hozirgi o'zbek adabiy tiliga munosabati..... 497

M.Q.Narziqulov

Hozirgi davr tojikzabon ijodkorlarning g'azal janrinirivojlanishidagi roli 502

M.Abdullayeva

Shoir Hayratiy "Sayohatnoma"sining lingvokulturologik tahlili va tadqiqi..... 512

N.Y.Xolmatova

Badiiy publisistikaning muhim xususiyatlari..... 515

Y.I.Nishanov

Masal (hikoya) janrining asli xususiyatlari 520

Sh.K.Xashimova

Temur Po'latov ijodi haqidagi ba'zi mulohazalar..... 523

Q.Sh.Kaxarov, S.Mustafoyeva

O'zbek va nemis tillarida sen/siz murojaat shakllari..... 527

B.I.Dexqonov

Binokorlik terminlarinig o'quv jarayonidagi kommunikativ omillari..... 531

N.A.Rasulova

Lingvistikada funksional tahlilni tavsiflash 535

M.A.Xusenov, Sh.A.Zoitova

Chet tili o'rganish jarayonida ko'p uchraydigag xatoliklar (koreys tili misolida) 540

G.Xonkeldiyeva

Rus tilida padej kategoriyasi tavsifi va undagi muammolar..... 543

X.Abdurahmonov

O'zbek tilshunosligi tarixida mavhum otlarning o'rganilishi va ularning ahamiyati..... 546

N.Y.Ortiqova

O'zbek tilida zidlanuvchi vositalar poetikasi..... 550

M.M.Abdulxayeva

Tilshunoslikda sinonimiyaning o'rganilishi va uning turlariga oid olimlarning qarashlari..... 556

N.T.Mutodov

O'zbek tiliga fors tilidan o'zlashgan so'zlar va grammatik kotegoriyalar 560

Q.Sh.Kaxarov, M.Y.Abdurazzakova

Shaxslararo muloqotda noverbal muloqotning ahamiyati 567

M.V.Nasridinov

Buyruq nutqiy aktining lingvopragmatik xususiyatlari..... 570

G.Yusupova

Nemis va o'zbek tillari turg'un birikmalarida genderning ifodalanishi 574

O‘ZBEK TILSHUNOSLIGI TARIXIDA MAVHUM OTLARNING O‘RGANILISHI VA ULARNING AHAMIYATI**THE STUDY OF ABSTRACT NOUNS AND THEIR SIGNIFICANCE IN THE HISTORY OF UZBEK LINGUISTICS****ИЗУЧЕНИЕ АБСТРАКТНЫХ СУЩЕСТВИТЕЛЬНЫХ И ИХ ЗНАЧЕНИЕ В ИСТОРИИ УЗБЕКСКОГО ЯЗЫКОЗНАНИЯ****Abdurahmonov Xudoynazar¹****¹Abdurahmonov Xudoynazar**

– Qarshi muhandislik iqtisodiyot instituti o‘qituvchisi.

Annotatsiya

Insonlarda birlamchi bilish jarayoni sezgi a‘zolari yordamida amalga oshadi. Bunday bilish orqali hosil qilingan olam manzarasi juda muhim, albatta. Lekin olam, narsa-buyum, hodisa kabilarning mohiyatini to‘liq anglash uchun buning o‘zi kifoya qilmaydi. Ana shunday vaziyatda mavhum tushunchalar haqidagi qarashlar – abstraksatsiya yordamga keladi. Abstraksatsiya haqidagi bilimlarsiz obyektning mohiyatini ochib bo‘lmaydi, ilmiy maqsadga erishilmaydi. Shu nuqtayi nazardan mavhum otlarni o‘rganish o‘zbek tilshunoslarini qiziqtirib kelgan.

Аннотация

У человека первичный познавательный процесс осуществляется с помощью органов чувств. Представление о мире, создаваемое такими знаниями, конечно, очень важно. Но одного этого недостаточно для полного понимания сущности мира, предметов, событий. В такой ситуации помогут представления об абстрактных понятиях — абстракции. Без знания абстракции не может быть раскрыта сущность объекта, не может быть достигнута научная цель. С этой точки зрения изучение абстрактных существительных представляет интерес для узбекских языковедов.

Abstract

In humans, the primary cognitive process is carried out with the help of the senses. The idea of the world created by such knowledge is, of course, very important. But this alone is not enough for a complete understanding of the essence of the world, objects, events. In such a situation, ideas about abstract concepts - abstractions - will help. Without knowledge of abstraction, the essence of the object cannot be revealed, the scientific goal cannot be achieved. From this point of view, the study of abstract nouns is of interest to Uzbek linguists.

Kalit so‘zlar: mavhum otlar, tilshunoslik tarixi, muayyan otlar, tasavvuf, yasama so‘z, etimologiya.

Ключевые слова: история языкознания, конкретные имена существительные, мистика, искусственные слова, этимология.

Key words: history of linguistics, concrete nouns, mysticism, artificial words, etymology.

KIRISH

O‘zbek tiliga oid yozma manbalar yaralibdiki, ularning barchasida ot turkumiga oid so‘zlar salmoqli qismni egallaydi. Bu turkumga oid so‘zlarning leksikamizda boshqa turkum so‘zlariga nisbatan bir necha barobar ko‘pligi ham bejizga emas. Tadqiqotchi O‘.Xoliyorov aniqlagan ma‘lumotlarga ko‘ra o‘zbek tilida “7172 ta sifat, 1856 ta ravish, 3949 ta fe‘l, 22599 ta ot, 182 ta olmosh, 30 ta son” [1:16] mavjud. Turkiy tilda yaratilgan eng qadimiy yozma manbalar – O‘rxun-Enasoy yodgorliklari matnida ham ot turkumiga oid so‘zlar asosiy qismni egallaydi. Masalan, “To‘nyuquq bitiktoshi”dagi quyidagi matnda 8 ta ot turkumiga oid so‘zlar qo‘llangan:

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODLAR

“Qatun yo‘q bo‘lmis arti, ani yo‘g‘latayin, tadi. Su baring, tadi. Altun yishda o‘lurung, tadi. Su bashi Inal qag‘an, Tardush shad barzun, tadi” [2:37].

Bu otlar quyidagilar: qatun (xotin), su (qo‘shin, lashkar), Altun yish (joy nomi), su bashi (lashkarboshi), Inal qag‘an (shaxs va lavozim nomi), Tardush shad (shaxs va lavozim nomi). Matnning zamonaviy tadbilida “yo‘g‘latayin” fe‘li ham “marosimini o‘tkazayin” tarzida ot ishtirokida bajarilganligi ham o‘zbekcha matnlarda bu turkumning ahamiyatini ko‘rsatadi. Bu davrdagi (VI-VIII asrlar) turkiy tilda yaratilgan matnlarning tuyg‘ular, ilohiy kuchlar kabilarni tasvirlash lozim bo‘lgan o‘rinlarda mavhum otlardan foydalanilgan. Masalan, “Irq bitigi” (“Ta‘birnoma”) bo‘limlarining har bir qismida tush ko‘rish jarayonidagi muayyan voqelik aks ettiriladi, keyin bu voqelikning yaxshi yoki

ADABIYOTSHUNOSLIK

yomonligi haqida xulosa chiqariladi. Buni I.V.Steblevaning quyidagi fikrlari ham dalillaydi: “asar matn kompozitsiyasining strukturasi bir xil: 1) tushda ko‘rilgan holat; 2) ko‘rilgan tushning insonga ijobiy yoki salbiy ta‘sirini ifoda etuvchi jumla (yomon, yaxshi, juda yomon kabi) 3) chiqariladigan xulosa”[3:149]. Shu tufayli bu manbada mavhum otlarga ko‘p murojaat qilingan. Masalan:

*Men osmon o‘g‘li, kecha va kunduz,
Oltin taxtda o‘ltirib, shodlanyapman.
Bilib qo‘ying: bu yaxshi* (“Irq bitigi”).

Namunada keltirilgan kecha, kunduz so‘zlari mavhum otlar sanaladi. Shuningdek, osmon, oltin, taxt o‘g‘il kabi aniq otlar ham qo‘llangan bo‘lib ular ot turkumiga oid so‘zlar sonini boshqa turkumlarga nisbatan keskin oshib ketishiga sabab bo‘lgan.

NATIJALAR VA MUHOKAMA

XI asrda yashab ijod qilgan Mahmud Koshg‘ariy, Yusuf Xos Hojib kabi qomusiy olimlarning yurtimizda islom dini yoyilgunga qadar va undan keyingi davr turkiy madaniyat namunalarini jamlash, tadqiq qilish va avlodlarga yetkazib berish borasidagi faoliyatlari tahsinga sazovor. “Devoni lug‘otit turk”, “Qutadg‘u bilig” kabi asarlarning yaratilishiga XI asrning ikkinchi yarmida Qoraxoniylar davlatining kuchayishi, madaniy hayotning gullab-yashnashi sabab bo‘ldi, deyishimiz mumkin. Mamlakat hududining kengayishi bir nechta qabilalarning bir davlat bayrog‘i ostida birlashishiga olib kelgan, aloqa-munosabat kuchaygan bir sharoitda ular so‘zlashadigan tillar orasida tafovut paydo bo‘lgan ediki, yuqorida sanalgan asarlar ana shu xilma-xilliklarga barham berish, tilni me‘yorlashtirish maqsadida yaratildi. Mahmud Koshg‘ariyning tilshunoslik, adabiyotshunoslik, tarix, geografiya, biologiya, etnografiya sohalariga oid xizmatlari beqiyosdir. “Devoni lug‘otit turk” asaridagi ma‘lumotlar VIII-XI asrga oid turkiy xalqlar hayoti, madaniyatining ko‘zguasi, deyish mumkin. “Devoni lug‘atit turk”da turkiy xalqlar tili, adabiyoti, jumladan, xalq og‘zaki ijodi o‘z aksini topgan, shu sababli uni qomusiy asar sifatida baholanadi. Asarda 7500 dan ortiq so‘z, iboralar izohlangan bo‘lib, o‘sha davr an‘anasiga ko‘ra otlar, fe‘llar va bog‘lovchilar alohida ajratilgan. Lug‘atda shahar, qishloq, mamlakat, shaxs nomlari; yo‘l, dovon, cho‘l, soy, dara, yo‘l. ko‘l, o‘rmon kabi geografiyaga doir atamalar, shuningdek, urug‘, qabila, el, sayyora, fasllar nomlari kabilar, albatta, otlar bilan ifodalangan. Bu otlar asarga kiritilgan 300 ga yaqin matal va maqollar, rivoyatlar, afsonalar tarkibida keltirilgan. Masalan:

“Uzu – uyqu, uzidim – uxladim;

Uqa – kafil, kafillik; men anī uqa aldīm – men uni kafillikka oldim; men unga kafil bo‘ldim”[4:75].

Keltirilgan misoldan anglashiladiki, Koshg‘ariy nafaqat so‘zlarning imlosini ko‘rsatib beradi, balki ularning izohini, qanday so‘zlar yasalishi uchun asos bo‘la olishini (uxladim), birikmalar tarkibida qo‘llanishini (men kafillikka oldim; men unga kafil bo‘ldim) ham batafsil sharhlaydi, misollar bilan dalillaydi. Natijada, foydalanuvchi *uyqu*, *kafillik* kabi mavhum otlarga oid qimmatli lingvistik ma‘lumotga ega bo‘ladilar. Koshg‘ariy ba‘zi so‘zlarni izohlash shart emas, deb hisoblasa (masalan, ovoz ma‘nosini ifodalovchi so‘zning omonimi bo‘lgan *un* so‘zi), ba‘zilarining ma‘nosi yanada to‘liq ochilishi uchun she‘riy parcha ham keltiradi:

“Ogo‘t – o‘git, nasihat; bu so‘z quyidagi she‘riy parchada ham kelgandir:

*Alg‘il ogo‘t mēndin, og‘ul irdām tilā,
Bojda ulug‘ bilgā bolub, bilgin ula*”[4:85].

Mazkur namunada *ogō‘t* so‘zidan tashqari *irdām* (fazilat), *ilm* (bilgin) kabi mavhum otlar ham qo‘llangan bo‘lib ular izohlanayotgan so‘zning semantik xususiyatlarini, uning matndagi imkoniyatlarini ko‘rsatish maqsadida keltirilgan.

Shuni ta‘kidlash lozimki, muallif “Devoni lug‘otit turk”da omonim so‘zlarni lug‘at matnida yonma-yon keltiradi. Ba‘zi mavhum otlar omonimlar orasida uchraydi. Masalan, *og‘ur* so‘zi ma‘nolari quyidagicha berilgan:

“og‘ur – vaqt; nē og‘urda kēldin? – qay vaqtda kelding?

og‘ur – davlat, dargoh; bēg og‘rinda mēnin ishīm ātildī – Bek davlatida mening ishim o‘nglandi.

og‘ur – ishning o‘rnida bo‘lishi, joyida, vaqtida bo‘lishi; bu ish og‘urlug‘ bo‘ldī – bu ish vaqtida bo‘ldi.

og‘ur – badal, o‘rin, boshma-bosh; atqa og‘ur aldīm – ot evaziga oldim.

og'ur – yaxshi va muvaffaqiyatli; xayrli; bu so'z faqat safar va safarchiga nisbatan qo'llaniladi; jol og'ur bolsun – safar bexatar bo'lsin"[4:87].

Ketirilgan namunaning birinchi va to'rtinchi bandlarida *og'ur* so'zi mavhum otlarni ifodalab kelgan (*vaqt, badal* ma'nolarida). 2,3 va 5-bandlarda ravishning har xil ma'no turlari *og'ur* so'zi vositasida berilgan.

Bir davrda yaratilganiga qaramay ba'zi lingvistik masalalarda turli xil yondashuvlar kuzatiladi. Bunday holatni “-g'u (-ku, -qu)” qo'shimchasining vazifalarida ham kuzatishimiz mumkin. Mahmud Koshg'ariy bu qo'shimchani birgina vazifasi ta'rifini keltiradi xolos: “-g'u affiksi fe'l o'zaklariga qo'shilib, joy, vaqt va qurol otlarini yasaydi. Borg'u yer – borar joy, turg'u yer – turar joy kabi”[4:12]. Yusuf Xos Hojibning “Qutadg'u bilig” asarida esa bu qo'shimchani vazifalari ancha kengaytirilgan holda tasvirlangan. Unda -g'u (-ku, -qu) qo'shimchasining kelasi zamon sifatdoshi (Ot tushog'u (tushovlanadigan) bo'ldi), fe'lga zarurlik (Yana borg'u (borish kerak) bo'lsa, boroyin o'zim), miqdor ma'nolarini qo'shish (Egin butku (bitarlik) kazim), uning bajaruvchisini ifodalash (Qutadg'u (baxt beruvchi, unga eltuvchi) bilig), qurol, narsa (supurgu) nomini anglatish kabi vazifalari qatorida mavhum otlarni yasashi mumkinligi haqida ham fikr yuritiladi [5:216]. -g'u (-ku, -qu) qo'shimchasi yordamida yasalgan mavhum otlar sifatida *yegu – yeyish, ichku – ichish* kabi zamonaviy tilshunoslikda harakat nomi sifatida qaraluvchi so'zlar keltiriladi. Nazarimizda, manbada -g'u (-ku, -qu) qo'shimchasining harakat bilan bog'liq mavhum otlar hosil qilishini yetkazish maqsad qilingan. Zamonaviy o'zbek tilida mavjud bo'lgan *qayg'u, tuyg'u* kabi mavhum otlarning etimologiyasi ham fikrimizni dalillaydi:

“**TUYG'U** “tashqi ta'sirni sezish qobiliyati”, “sezgi”. Qadimgi turkiy tilda ham shunday ma'noni anglatgan bu ot “sez” va “his et” ma'nosini anglatgan “tuy” fe'lidan -g'u qo'shimchasi yordamida yasalgan. **Tuy + g'u = tuyg'u**” [6:357].

“**QAYG'U** “g'am-g'ussa”, “dard-alam”. Qadimgi turkiy tilda ham shunday ma'noni anglatgan bu ot “qazg'u”, “qadg'u”, “qayg'u” tarzida talaffuz qilingan. Qayg'u so'zini cholg'u, urg'u, tuyg'u so'zlari bilan qiyoslashdan ko'rinib turibdiki, bu ot -g'u qo'shimchasi yordamida “g'am-alam chek” ma'nosini anglatuvchi **qaz** fe'lidan yasalgan”[6:357].

O'zbekcha matnlarda otlarning faol qo'llanishini Alisher Navoiyning “Muhokamat ul-lug'otayn” asarida ham kuzatishimiz mumkin. Jumladan, shoir she'r misralarida qofiyadosh bo'lib kelishi mumkin bo'lgan so'zlar haqida fikr yuritir ekan, shunday deydi: “Andoqki, “aro” lafzin “saro” va “daro” bila qofiya qilsa bo'lur, “sara” va “dara” bilan ham qofiya qilsa bo'lur. Yana bir misol: andoqki, “yado” lafzin “sado” bilan qofiya qilsa bo'lur... “erur” lafzin “hur” va “dur”... “g'urur” va “zarur” lafzi bila ham joyizdur”[7:516]. Mazkur matndagi *sado, hur, g'urur* kabilar mavhum otlar hisoblanadi. Bu kabi misollarni 2018-yilda nashr etilgan “Navoiy asarlarining izohli lug'ati”da ham ko'rishimiz mumkin:

“**KO'NGULSIZLIQ, = liik** 1. Qalbsizlik, ko'ngilsizlik. 2. Muhabbatsizlik, ishqsizlik. 3. Xotirsizlik. 4. Fikrsizlik, xohishsizlik” [8:173];

“**NUKTA** O'tkir donolik bilan aytilgan gap, mohiyat.

Nuktayi tavhid Tavhidlarning ma'nosi, tavhid (birlik)ning sir-asrori”[8:252].

Keltirilgan misollarning birinchisida mavhum ot yasama so'z bilan, ikkinchisida esa tub so'z vositasida ifodalangan. Anglashiladiki, Navoiy nafaqat tengsiz shoir, balki zukko tilshunos sifatida ham so'zlarning ma'nolarini va ularning matndagi imkoniyatlarini chuqur bilgan, ulardan muayyan vaziyat uchun eng maqbullarini o'z asarlarida qo'llagan. Shuningdek, Navoiy asarlarida mavhum otlarning faol qo'llanishini mumtoz adabiyotda eng ko'p yoritilgan mavzulardan biri ishq mavzusi ekanligi bilan ham izohlashimiz mumkin. Mavhum otlar yordamida tasavvuf falsafasi va badiiyatiga xos xususiyatlar tasvirlash qulayligi ham shu ta'limotning yirik namoyandasi bo'lgan Navoiy ijodida shu turdagi otlarning ko'p uchrashini izohlaydi. Zero, tasavvuf ta'limotining “ishq”, “nafs”, “komillik”, “ko'ngil” kabi istilohlari ham mavhum tushunchalarni ifodalaydi. Ba'zan mavhum tushunchalar mohiyati muayyan otlar yordamida “bekitiladi”: *qadah – ko'ngil, ishq – may, boda* tarzida. Tasavvufning boshqa vakillari qatorida Navoiy asarlari mohiyati, mazmunida yuksak insoniy tuyg'ular yotadi. Ularni mavhum otlarsiz tasavvur etish qiyin, albatta. “Layli va Majnun” dostoning tuzilgan konkordansida dostonida mavjud bo'lgan 9974 so'zdan 574 tasi “dard-u g'am” leksik-semantik guruhiga kirishi [9] bir tomondan muallifning so'z boyligi, fikr doirasi naqadar kengligini ko'rsatsa, ikkinchi tomondan asarda mavhum otlar bilan ifodalangan tuyg'ular mohiyatni ochib berishda muhim o'rin tutganligini ko'rsatadi

XULOSA

XIX asrning ikkinchi yarmi XX asr boshlaridan Turkistonda boshlangan jadidchilik harakatining ham asosini erk, ozodlik, ma'rifatparvarlik kabi insoniy tuyg'ular tashkil etar edi. Tabiiyki, ular tomonidan yaratilgan asarlarda mavhum otlar insonlarning sezimlariga ta'sir etish maqsadida faol qo'llangan. Jumladan, Abdulla Avloniy "Turkiy guliston yoxud axloq" asarini insonga xos tuyg'ular mohiyatini ochib berganligi ham bejizga emas. O'zbek tilshunosligining fan sifatida shakllanishi natijasida barcha bo'limlar qatorida morfologiyaning o'rganilishi, atamalarining joriy etilishi kabi masalalar ham ilk bor jadidlar tomonidan bajarildi. Bu borada, ayniqsa, Abdurauf Fitratning xizmatlari beqiyos. Uning "Sarf" kitobida mustaqil so'z turkumlaridan biri bo'lgan otlarga ularning yasalishi, ma'no turlariga ajralishi kabi nuqtayi nazardan yondashib yoritadi. Fitrat, avvalo, "bir ma'noni bildirgan, o'ziga xos ohangi va bosimi bo'lg'an tovushlar to'dasi"[10:145] bo'lgan so'zlarni quyidagicha turlarga ajratadi: ot, sifat, fe'l, olmosh, ko'makchi so'zlari. Fitrat otlarni muayyan va mavhum kabi turlarga ajratmasa-da, ular haqida ma'lum bir fikrlarni aytib o'tadi: "«Quyosh, bulut, yog'och, temir, Ahmat» deganda shu so'zlarning har biri birga bir narsani eslatadi. Boshqacha aytqanda, bu so'zlarning har biri, birga eslatkani narsaning otidir. Bildirgani ma'nog'a ot bo'lib taqalg'an so'z — «ot»dir. Ot ma'nosining tutash ko'zga ko'rinarlik narsa bo'lishi lozim emas. Jon, es, tun, qayg'i, zulm kabi. Ma'nosi ko'zga ko'rinmas otlar ham bordir"[10:145]. Anglashiladiki, Fitrat *quyosh, bulut, yog'och, temir, Ahmat* kabilarni muayyan otlar, *es (aql – X.Abdurahmonov), tun, qayg'u, zulm* kabilarni mavhum otlar sifatida taqdim qilgan. Fitrat otlarning yasalishi haqidagi qismda ham mavhum otlarga misollar keltirgan. "Ish otlari" sirasiga kiritilgan *bilish, bilim, kulgu, chiqim, ishonch, quvonch, oliq, soti, toniq* kabi so'zlarning aksariyatini mavhum otlar sifatida baholash mumkin. Umuman olganda, Fitratning morfologiyaga oid ishlari tilshunoslik sathlariga fanning muammosi sifatida dastlabki yondashuvlardan edi, deb hisoblashimiz mumkin.

Xulosa o'rnida shuni aytishimiz mumkinki, o'zbek tilida mavhum otlar insonlarning his-tuyg'ularini ifodalovchi, ma'naviyatini ko'rsatib beruvchi so'zlar sifatida qadimdan qo'llanib kelgan. Insonlarning orzu va armonlari, qiziqishlari, istaklari aynan mavhum otlar vositasida yuzaga chiqarilgan. Leksikada mavhum otlar miqdorining oshib borishi esa, bevosita shu xalq ma'naviyati yuksalayotganini ko'rsatuvchi belgilardan biri sifatida qaralishi mumkin.

ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Xoliyorov O'. O'zbek tili ta'limiy korpusini tuzishning lingvistik asoslari. Filol. fan. bo'yicha fal. dok-ri. diss. avtoref. – Termiz, 2021. - 52 b.
2. To'xliyev B., Karimov B., Usmonova K., Adabiyot, umumiy o'rta ta'lim maktablarining 10-sinfi uchun darslik, - Toshkent: O'zME, 2017. - 184 b.
3. Стеблева И.В., Древнетюркская книга гаданий как произведение поэзии. – История, культура, языки народов Востока. – Москва: Наука. 1970. – 177с.
4. Mahmud Koshg'ariy, "Devoni lug'otit turk", 3 jildlik, 1-jild. Tarjimon va nashrga tayyorlovchi S.Mutallibov– Toshkent: Fan, 1960. – 500 b.
5. Yusuf Xos Hojib., "Qutadg'u bilig", V.Radlov nashri, - 1910. – B. 216.
6. Rahmatullayev Sh., O'zbek tilining etimologik lug'ati, - Toshkent, Universitet. 2000. – 600 b.
7. Alisher Navoiy, 10 jildlik, 10-jild. – Toshkent: G'afur G'ulom nomidagi nashriyot-matbaa ijodiy uyi, 2013. – 684 b.
8. Abdulxayr M., Navoiy asarlarining izohli lug'ati, - Toshkent: O'zME, 2018. – 560 b.
9. Alisher Navoiy "Layli va Majnun" dostonining konkordansi. Tuzuvchilar: Quronbekov A., Mannonova A.M., Imomnazarov M.S. va b. – Toshkent: Fan va texnologiya, 2014
- Fitrat A., Tanlangan asarlar, - Toshkent: Ma'naviyat. 2006. – 336 b